

מספורט שיקומי להגשמה לאומית

ספורט הנכים
בישראל

באדיבות ארכיון עירוני תל אביב

היעדר פתרונות למגורים עבורם. הימצאותם של החיילים הנכים תחת קורת גג אחת ללא מעש, במשך תקופה ארוכה, הצריכה מתן תעסוקה לשיפור מצבם הפיזי והנפשי. תחילת הדרך לשילוב הספורט בעולמם הייתה הסגנית. היוזמה להפעלת ספורט הנכים באה מ"ארגון נכי מלחמת השחרור", שהוקם בסתיו 1949 כדי לסייע לכ-6000 נכים שנפצעו במלחמה. בראש התומכים ביוזמה, עמד ד"ר חיים שיבא, מנהל בית החולים "תל השומר" (שבאותם ימים נקרא "תל ליטווינסקי"), שהכיר

ספורט הנכים החל להתפתח במדינת ישראל בשנת 1949 לאחר מלחמת העצמאות, כחלק מהמאמץ לשקם את נפגעי חוט השררה שנפצעו במלחמה. העיסוק בספורט היה המלצה של פרופי לודוויג גוטמן מבריתניה, מומחה לשיקום נפגעים אלה, שהוזמן על ידי בן-גוריון לייעץ בנושא. לאחר תום מלחמת העצמאות נותרו בבית החולים "תל השומר" עשרים חיילים משותקים ששחרורם התעכב חמש שנים בשל

התפתחות ספורט הנכים בעולם

"אם עשיתי איזשהו דבר טוב במשך הקריירה הרפואית שלי הרי זו העובדה שהחדרתי את הספורט לתוך התוכנית הטיפולית והשיקומית של נפגעי עמוד השדרה ובעלי נכויות קשות אחרות".

כך סיכם מי שנתפס כמחולל הרפואה השיקומית המודרנית וספורט הנכים, פרופ' סר לודוויג גוטמן, את מפעל חייו.

ספורט הנכים החל להתפתח ברחבי העולם לאחר מלחמת העולם השנייה. בבריטניה סמוך ללונדון הוקם בשנת 1944 מרכז לשיקום נפגעי חוט השדרה בשם "סטוק מנדוויל". המקום נועד לשיקום חיילים ואזרחים בריטים שנפגעו במלחמת העולם השנייה. מרכז זה היה ראשון מסוגו בעולם והקים אותו פרופ' סר לודוויג גוטמן, רופא יהודי, נירור-כירורג שנמלט מגרמניה הנאצית ערב מלחמת העולם השנייה והתיישב בלונדון. המרכז היה מהפכני בגישתו השיקומית, הציל חיים של נפגעי חוט השדרה וחלק אינטגרלי משיטתו היה העיסוק בספורט. גוטמן ייחס חשיבות רבה לספורט השיקומי כמספר כושר גופני, מחזק את הנכה, בעל השפעה פסיכולוגית מיטיבה וכאמצעי להשתלבות הנכה בחברה. הוא היה מעורב בפיתוח ספורט הנכים גם מעבר להיבטים הרפואיים שלו, כיוון שראה בספורט תחרותי אלמנט שיקומי גם מן ההיבט הנפשי-חברתי. כך למשל היה שותף לניסוח חוקים ותקנות בתחום זה ובארגון של משחקי הספורט הראשונים למשותקים בסטוק מנדוויל בשנת 1948 שהפכו עם השנים למשחקים הפראלימפיים.

ממרכז שיקום זה החל להתפתח ספורט הנכים התחרותי שנודע בשם "משחקי סטוק מנדוויל". ומשנות החמישים המוקדמות התפשט הרעיון לרחבי העולם המערבי והחלו להתפתח מסגרות בינלאומיות לספורט נכים. בשנת 1951 קיבלה פעילותו של גוטמן תמיכה בינלאומית כאשר נוסדה הפדרציה העולמית של החיילים המשוחררים. אחד הנושאים שבהם עסקה הפדרציה היה פיתוח הספורט השיקומי וקידומו בקרב נפגעי המלחמה. הצלחת "משחקי סטוק מנדוויל" הביאה לכך שבשנת 1953 קיבלו המשחקים צביון בינלאומי, עם השתתפותם של מאתיים ספורטאים מאוסטרליה, מהולנד, מצרפת, מפילנד, מקנדה, מדרום אפריקה ואף מישראל בנוסף לספורטאים מבריטניה המארחת.

בול ממזרח גרמניה, מתוך סדרת בולים על שילוב נכים בתחומי חיים מגוונים, 1981

פרופ' לודוויג גוטמן

הוברמן הצטרף למאמני האתלטיקה בתל השומר ושאל את ההרחיב את האימונים לתחומים נוספים. למרות ההתלהבות וההשקעה מצד המאמנים, השנה הראשונה של הפעילות לוותה בבעיות מנהליות ולוגיסטיות רבות. אימוני האתלטיקה לא היו רצופים, המשותקים איבדו עניין ומספר המשתתפים הלך וירד. התברר שלא די ברצון טוב ובהתנדבות, בהיעדר תמיכה כלכלית ממוסדת ובהיעדר מטרה ספורטיבית, מעבר למטרה השיקומית, ספורט הנכים לא התרומם. למרבה הצער יוזמה ראשונית זו לא צלחה.

ספורט הנכים עולה שלב

"ארגון נכי מלחמת השחרור", שלימים שינה את שמו ל"ארגון נכי צה"ל", החליט לנסות לקדם שוב את נושא ספורט הנכים. הוחלט להרחיב את מספר תחומי הספורט, ולפתח את תחומי הספורט הבאים: שחייה, אתלטיקה, טניס שולחן וכדורסל. עד שנת 1953 עיסוק הנכים בספורט היה במסגרת שיקומית בלבד. לא התקיימו בארץ תחרויות לנכים וכל תכלית הפעילות הספורטיבית הייתה שיפור הכושר הגופני והמצב הנפשי של הנכים. בשנת 1953 חלה תפנית כשהפדרציה הבינלאומית של החיילים המשוחררים International Organization of the Veterans פנתה אל "ארגון נכי מלחמת השחרור" וביקשה לשלוח משלחת של ספורטאים נכים מישראל לתחרויות בינלאומיות שהתקיימו בסטוק מנדוויל בבריטניה. הארגון השיב בשלילה בשל היעדר משאבים, אך בזכות יוזמה של הפדרציה, שהזמינה

בסגולותיו המרפאות של הספורט. עם זאת שיבא ביקש שלא להציג את הנושא כחוכה טיפולית אלא להציע למשותק את רעיון הספורט ולהניח לכל אחד להחליט אם להשתתף. שיבא אף עודד את המתנדבים מקרב המשותקים להתגייס ל"ניסוי הספורטיבי", כפי שתפסו זאת המארגנים והנכים.

הפעילות הספורטיבית החלה ב"תל השומר" בהשתתפות עשרה חיילים משותקים, מתוך העשרים ששהו במקום. תחומי הספורט העיקריים

נכי צה"ל משחקים כדורגל במרכז השיקום, 22.12.1948 (ל"מ) (ח)

היו אתלטיקה קלה ושחייה. רוח התנדבות ומסירות מצד המאמנים איפיינה את השנים הראשונות. מאמן השחייה ועוזריו נשאו את המשותקים בזרועותיהם לבריכה, שלא הייתה נגישה וחסרה מתקני עזר לנכים. הם אף שילמו מכיסם את הוצאות הציוד ואביזרי הספורט. רוב המאמנים היו בעלי רקע ספורטיבי אך ללא ידע רפואי שנדרש על מנת לשקם את הנכים הסובלים מבעיות ייחודיות. את ההכוונה הרפואית סיפקה ועדת ההיגוי שחלק מחבריה היו רופאים.

המאמן היחיד בעל השכלה טיפולית בנכים היה הפיזיותרפיסט גרשון הוברמן שהתמחה בטיפול במשותקים ויצר קשרים עם פרופ' גוטמן ועם הנס לורנזן, אבי ספורט הנכים במערב גרמניה.

משתתפים במשחקים הפראלימפיים, רמת גן 11.8.1968 (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

לא־תחרותיות לנכים, ובשל חוסר במתקנים לפעילות גופנית מותאמת, רוב הנכים לא עסקו בספורט כלל. בשל הצורך הזה, הגה משה רשקס, יו"ר "ארגון נכי מלחמת השחרור" בשנת 1954 את רעיון הקמת מרכזי ספורט לנכי צה"ל. הרעיון הובע מעל דפי העיתון "החיל המשוחרר", והתגשם כעבור עשרים שנה, בשנת 1974, עם הקמת "בית הלוחם" בתל אביב. המבנה נחנך בתל אביב חודשים ספורים לאחר תום מלחמת יום הכיפורים ומיום היווסדו נוספו לו כארבעת אלפים נכים חדשים, נפגעי המלחמה.

ספורט לנכים שאינם חיילים

בהיעדר מסגרות מאורגנות מתאימות לא הייתה כל פעילות גופנית לנכים אזרחיים. כדי לענות בין השאר, גם על הצרכים הללו הוקם בשנת 1952 ארגון "אילנשי"ל" (לימים "איל"ן") בראשות בטי דובינר. "איל"ן החל לפעול כיוזמה של קבוצת מתנדבים ישראלים, "משוגעים לדבר", שמטרתם הייתה לפעול לרווחתם של נפגעי מגפת הפוליו – שיתוק הילדים, שהתחוללה אז בארץ. הקבוצה נקראה "אילנשי"ל" – איגוד ישראלי לילדים נפגעי שיתוק ילדים. הארגון עסק בין השאר בפעילות רווחה למען נפגעי הפוליו. אחת המשימות הראשונות שהארגון נרתם אליהן הייתה תיפעול קייטנות מיוחדות עבורם. בשנת 1953 הופעלה קייטנה על ידי מתנדבים בצד מדריכי ספורט מקצועיים והיא נחלה הצלחה רבה. בעקבותיה הוחלט להקים עבור הילדים הנכים מועדון לספורט וחברה. עיריית רמת גן הקצתה שטח

משלחת של שלושה משקיפים שאינם מתחרים, השתתפה ישראל במשחקים.

ביולי 1953 יצאה אפוא מהארץ משלחת שכללה שלושה נכי צה"ל מבין המשותקים ששהו בתל השומר: צבי בן צבי, זלמן ראובני ומיכאל בן נפתלי. אליהם נלווה ד"ר רלף ספירא רופא המשלחת. באותם ימים לא ידעו כיצד להתמודד עם נכים וכך הוכנסו אנשי המשלחת למטוס על גבי אלונקות והונחו כשהם שוכבים (למרות שלא היה צורך בכך) בחלקו האחורי של המטוס כשווילון מבודד אותם משאר הנוסעים.

מעמד הספורטאים הישראלים בתחרויות היה של משקיפים בלבד, אך נראה שהתחרויות לא התנהלו בפורמליות יתרה, וכך מיכאל בן נפתלי שהיה משותק בפלג גופו התחנן ושחיין מוכשר, השתתף ביוזמתו בתחרות שחייה בסגנון חופשי. להפתעת כולם הוא הגיע למקום הראשון. זכייה זו עוררה התלהבות בקרב חברי המשלחת, שחזרה לארץ מלאת רשמים וחוותיה מהמפגש הבינלאומי עם נכים, מפגש שבו לא חשו חריגים ואף זכו להישג. הם הביאו לישראל את בשורת הפעילות הספורטיבית התחרותית בקרב הנכים. להשתתפותם של שלושת המשקיפים הייתה השפעה עמוקה על תפיסת הספורט התחרותי ועל התפתחותו בקרב נכי צה"ל בשנים הבאות.

עצם היותה בין שבע המשלחות החלוצות שהשתתפו ב"משחקי סטוק מנדוויל" הבינלאומיים הראשונים, העמידה את המדינה הצעירה בשורה אחת עם מדינות ותיקות ומבוססות כגון אוסטרליה, הולנד, צרפת, פינלנד, קנדה ודרום אפריקה. לא היה זה דבר של מה בכך בהתחשב במצבה הבינלאומי הרעוע של מדינת ישראל באותם ימים. ניתן לראות בזה צעד ראשון המעיד על השלכות ספורט הנכים, החורגות משיקומם הפרטי של הנכים עצמם. הישגי הנבחרת התקבלו בארץ בסיפוק ועם שובה הוחלט ב"ארגון נכי מלחמת השחרור" להקפיד על אימונים שיטתיים במהלך השנה כדי לבנות נבחרת רחבה שתייצג בכבוד את מדינת ישראל.

עם זאת, ספורט הנכים היה עדיין מוגבל בהיקפו, והוא בא לידי ביטוי בקרב נכי צה"ל בלבד ורק למטרות תחרותיות. עתודת הנבחרת הורכבה מנכי צה"ל שהתאמנו לקראת התחרויות. בשלב זה, שנות החמישים, עדיין לא הייתה מודעות לגבי הנחיצות של פעילות ספורטיבית קבועה לכלל הנכים, נכי צה"ל ונכים אזרחיים כאחד. בניגוד לתחילת הדרך, אז העיסוק בספורט היה בעיקרו שיקומי עבורו בשלב זה לספורט תחרותי בלבד. ההיבט השיקומי נדחק הצידה. לא היו מסגרות ספורטיביות עממיות

הנכים חזרו מאנגליה עם "שיירת מוזהבת" של מדליות וגביעים (למרחב, 19.8.1962)

יצאה משלחת הנכים למשחקי סטוק-מנדוויל
משלחת של ספורטאים נכים. מבין נכי צה"ל ואיל"ן, יצאה ביום 7. בבוקר במטוס "אל-על" ללונדון, כדי להשתתף במשחקי הנכים, שיפתחו מחר בסטוק-מנדוויל, בחסות מלכת בריטניה (ד"ר, 27.7.1969)

טקס הפתיחה של המשחקים הפראלימפיים בישראל, ירושלים 4.11.1968 (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

נכים משתפים פעולה

מועדוני "ספיבק" ו"בית הלוחם" פיתחו את ספורט הנכים והפכו אותו לתחום תחרותי וייצוגי. מועדון "ספיבק" איגד בין כתליו את הספורטאים הנכים האזרחיים ו"בית הלוחם" איגד את נכי צה"ל. ברבות השנים, הוקמו מרכזי ספורט נוספים של "בית הלוחם", בירושלים, חיפה ובאר שבע, לרווחתם של נכי צה"ל המתגוררים במרחק ממרכז הארץ, בעוד שמועדון "ספיבק" נותר אחד ויחיד מסוגו.

בשנים הבאות החל מ-1960 הפכו תחרויות הנכים הבינלאומיות לאולימפיאדת הנכים ובהמשך נקראו משחקים פראלימפיים (מלשון parallel - מקביל, כלומר: משחקים מקבילים). בתחרויות הללו הייתה תמיד נוכחות של משלחת ישראלית שהורכבה מנכי צה"ל ומנכי איל"ץ שאף שיתפו פעולה במשחקים הקבוצתיים. הישגי הנבחרת עלו משנה לשנה ונבחרת ישראל הפכה לאחת מהנבחרות המצליחות בתחרויות הללו.

ספורטאי ישראל מיצבו את ספורט הנכים הישראלי בין המתקדמים בעולם. להישגיהם, ללא אח ורע בספורט הישראלי, היה ערך הסברתי חשוב מבחינתה של מדינת ישראל. השיא היה כאשר בשנת 1968 התקיימו המשחקים הפראלימפיים בישראל ונחלו הצלחה רבה. השתתפו בהם כאלף ספורטאים מעשרים ותשע מדינות. מספר שיא של משתתפים. זו הייתה האולימפיאדה הגדולה ביותר לנכים עד אז.

למטרה זו, והמימון הגיע מתרומות בעיקר מיהדות ארה"ב. הנחת אבן הפינה למועדון "ספיבק" - מרכז הספורט של איל"ץ התקיימה בשנת 1958 ברמת גן ובספטמבר 1960 הוא נחנך בנוכחות התורמים, כמועדון ספורט לנכים על שם סם ובלה ספיבק. בשנים הראשונות התאפיין המועדון בגילם הנמוך של חניכיו, בשל גילם הצעיר של נפגעי מחלת הפוליו. מרביתם היו בני פחות מעשר. צוות מאמני השחייה הנחיל לחניכים את תורת השחייה. באותן שנים לא הייתה שיטת אימון מקובלת לשחיית נכים והצוות עבד על פי שיטות אימון של בריאים, תוך התאמה למגבלות החניכים. הפעילות בכריכה התפתחה בהדרגה והתקיימה שלוש פעמים בשבוע. כדי לאתגר את החניכים באמצעות הצבת יעד, שנתפס עד אז כבלתי אפשרי להשגה, העלו המאמנים את רעיון ההשתתפות במשחה העממי של צליחת הכנרת.

כדי להתמודד עם אורכו של המשחה - ארבעה קילומטר, החלו להתאמן מתחילת קיץ 1962. בצליחה עצמה השתתפו שבעה שחינים: שתי בנות וחמישה בנים. המאמנים שחו יחד עם החניכים, תמכו, עודדו ואף נשאו אותם על גבם במידת הצורך. כולם הגיעו אל קו הסיום ורשמו הישג רב משמעות לחניכי המועדון. במרוצת השנים הצטרפו גם נכי צה"ל למפעלי השחייה העממיים הללו.

למועדון "ספיבק" היו השלכות מעבר להיבט הספורטיבי והוא הפך למקום מפגש חברתי. לא אחת נוצרו זוגות בין כותלי המועדון, חלקם אף נישאו והקימו משפחות.

לעיון נוסף

1. מ' רשקס, הנידונים לתהילה, מילוא, 1996.
2. ' הוצלר, "ספורט שיקומי וספורט ריפויי - מהם?", החינוך הגופני והספורט, אוגוסט 1989, עמ' 21-22.
3. מ' זוננפלד, במים כולם שווים, סיפורה של מרגלית - סיפור שחיית הנכים בישראל, הוצאה עצמית של המחברת בסיוע איל"ץ ובית הלוחם, 2003.
4. A. Ohry, "Participation of Hemiplegics in Sport", Palaestra, (Summer 1991), pp. 36-39.